

105

ПЕРЕВОД С АНГЛИЙСКОГО. № 345.

Минск, 5 Января 1923.

Подпреду МНИ и ЦИКБЕЛА
 при всех заграничных орга-
 низациях, в Зап. Области.
 т. СТОКОВСКОМУ.

Милостивый Государь

Отношение некоторых заведывающих Детскими Д
 продукты АРА расходуются, к маю, рекомендуемой В
 инспекторами заинтересовало меня настолько, что
 вам лично обследовать некоторые Дома.

При обследовании выяснилось, что в некоторых
 чен следующий приказ:

"Секретно"

"Т. МАРЬЯСИН, Наркомсобес сообщает Вам, чт
 АРА имеют право только проверить распре
 нельзя
 приготова

Kitchen at Thinsk

8/1 230

13/1 230

II

ИНСПЕКТАРКА РУМЯНЦАВА
 СУПРАЦЬ НАРКАМА МАР'ЯСІНА:
 ЧАСОВАЯ ПЕРАМОГА

Пагрозы ў друку. — Ўілабі пратэстэуе. — Неле-
 гальныя інспэкцыі. — Бруд, вошы й дзеці. —
 Сыстэма ацэнак працуе. — Тры небяспечныя
 жанчыны. — Справа прынцыпу. — Сакрэтны
 цыркуляр

1 сьнежня 1922 Мар'ян Стакоўскі надрукаваў
 у газэтах афіцыйнае папярэджаньне:

Апошнім часам па розных дзяржаўных устано-
 вах бадзяюцца нейкія індывідуумы, якія абвя-
 шчаюць сябе кантралёрамі АРА. Папярэджваю,

што права кантролю маюць толькі асобы з мандатам за маім подпісам. Тыя, хто ня мае мандатаў, як шантажысты павінны неадкладна затрымлівацца й перадавацца міліцыі.

Толькі-толькі скончыўся канфлікт з камуністычным прафсаюзам, усё яшчэ цягнулася следства ў справе дзіўнага рабавання ў гатэлі «Савецкі», аб'ём апэрацыяў АРА ад пачатку восені імкліва павялічваўся, і Ўілабі, які працаваў усяго два месяцы, быў зусім не зацікаўлены ў канфрантацыі з упаўнаважаным. Без узаемадзеяння з уладай было немагчыма эфектыўна выканаць задачы АРА. Але таксама немагчыма было адступіцца ад цэнтральнага прынцыпу Гувэра: АРА сама вызначае, як і хто атрымлівае амэрыканскую дапамогу.

Абвестка ў ранішніх газетах, якую пераклалі кіраўніку акругі, патрабавала неадкладнага адказу. Чарлз Ўілабі прадыхтаваў ліст на імя Стакоўскага й кур'ерам адправіў у кантору ўпаўнаважанага на вуліцу Ўрыцкага:

Мы маем права кантраляваць выдаткаванне нашых прадуктаў бяз санкцыяў каго б там ні было. У будучыні прадукты ня будуць выдавацца тым установам, якія не дазваляюць АРА праводзіць абсьледаваньні. Неадкладна пасьля адмовы якому-небудзь інспэктару мы папросім вас запячатаць склад гэтай установы, дзе знаходзяцца нашыя прадукты, альбо вярнуць іх у наш склад.

Пачатак сьнежня абяцаў стаць гарачым. Атрымаўшы ліст, Стакоўскі неадкладна прадыхтаваў адказ і таксама кур'ерам адправіў у кантору АРА на Губэрнатарскую:

Пагаджаюся, што інспэкцыі выдаткаваньня прадметаў харчавання й мэдабслугі ёсьць неад'емным правам АРА, адначасова катэгарычна адмаўляюся прызнаць права рэвізіі дзяржаўных устаноў расейскімі грамадзянамі, прызначанымі АРА без майго веданьня. Толькі асобы, да якіх я як прадстаўнік ураду пастаўлюся з даверам, могуць разьлічваць на пацьверджаньне ад мяне мандату, выдадзенага вамі. Дагэтуль рэвізоры менскай АРА мне невядомыя й лічацца мною нелегальнымі.

«Нелегалы» зьявіліся ў Менскай акрузе АРА 18 лістапада. Менавіта ў гэты дзень на працу ў якасьці інспэктараў былі прынятыя тры жанчыны — Кацярына Румянцава, Рэвека Лебах і Ганна Гольдзіна. Яны меліся наведваць дзіцячыя дамы, кухні грамадзкага харчавання, дзіцячыя садкі, вывучаць выкарыстаньне дапамогі, санітарны стан, умовы ўтрыманьня дзяцей.

Найбольш справаздачаў былі падпісаныя Румянцавай. Кацярына Румянцава зьявілася ў Менску пасьля пакутаў грамадзянскай вайны ў Расеі. Невядома, ці апынулася яна ў Сібіры разам з хваляй уцекачоў зь Беларусі падчас першай усясьветнай вайны, вядома толькі, што паходзіла з дваранаў. У АРА ўладкавалася дзя-

куючы веданню ангельскай мовы й пачувала-ся цалкам незалежна ад мясцовых умоўнасьцяў. І была назіральнай.

Дзён за дзесяць да папярэджаньня Стакоўскага Кацярына Румянцава езьдзіла ў былы маёнтак Радзівілаў у Анопалі⁵⁵ пад Менскам. Там у дзіцячай калёніі Наркамасьветы было 84 дзіцяці ва ўзросьце ад 7 да 16 гадоў. Румянцава наведала калёнію разам з прадстаўніком гарана:

Мы ўвайшлі ў сталеўку, якраз калі дзеці пачыналі есьці. Каля 25 дзяцей былі зусім голыя, стары падраны пінжак замяняў усю вопратку. Рэшта ў брудных лахманах, якія кішэлі паразытамі, усе басанож. Мэдыстра, якая пачала працаваць тры тыдні перад тым, сказала, што дзеці ня мылі рукі й твары ўжо два тыдні, бо няма ручнікоў. Ніхто ня памятае, калі апошні раз мыўся ў лазьні, а ўладальнікі кашуляў не мянялі іх ад чэрвеня.

На дварэ стаяў лістапад. Мэдыстра таксама патлумачыла, чаму дзеці голыя: занадта худыя, і бялізна не трымаецца. На абед у той дзень была капуста й паўфунта хлеба. Амэрыканскія прадукты паступілі тыдзень перад тым, але былі замкнёныя ў складзе. Інспэктарка прайшла па будынку:

Дом даволі дыхтоўны, і яго можна зрабіць вельмі

⁵⁵ Вёска ў Круціцкім с/с Менскага раёну.

Дзеці ўцекачоў з Волгі перад вяртаньнем дадому зь Менску: твары пакруглены, але ўсьмешка няма – ці то ад'яджаць ня хочацца, ці то фатограф строгі

ўтульным, але паркетная падлога з інкрустацыяй мыецца раз на два месяцы, толькі тры ці чатыры пакоі ацяпляюцца, усе печы дымяць, лес даволі далёка, і паўапанутыя дзеці звычайна мусяць самі збіраць дровы. Убогі «пакой адпачынку» (былая студыя Радзівілаў) уяўляў жаклівую карціну, якую цяжка забыць. У мармуровым, але брудным каміне тлеў агонь, і трое ці чацьвёра няшчасных дзяцей скупіліся вакол і спрабавалі сьпячы некалькі бульбінаў, выкапаных у гародзе. У доме чацьвёра настаўнікаў, але ніхто ня вучыць дзяцей, якія цэлы дзень аддадзеныя самі сабе. Многія паляць, усе лаюцца.

У спальнях Румянцава не пабачыла ніводнай прасьціны, толькі падраныя посьцілкі, поўныя паразытаў. У адным з пакояў стаяў невыносны смурод — там клалі спаць усіх малых, хто мачыўся пад сябе. Высьветлілася, што ложкаў на ўсіх не хапае, і каля дзясятка выхаванцаў сьпяць на падлозе — «як сабакі, нават без саломы». Мэдыкамэнтаў няма, на тварах болькі, многіх абсыпалі скулы. Апошні сказ справаздачы гучаў як прысуд:

Калі пачнуцца маразы, палова гэтых дзяцей мусіць абавязкова загінуць.

Шантаж — так ацэньваў падобныя высновы ўпаўнаважаны Стакоўскі, калі праз газэту заклікаў затрымліваць такіх кантралёраў і перадаваць іх міліцыі. Права праверак належала вылучна асобам з мандатам самога Стакоўска-

га. Абвестка зьявілася ў першы дзень сьнежня, і ён ужо сканчаўся, калі Ўілабі паставіў свой подпіс пад новым лістом упаўнаважанаму:

Інспэктары, якіх пасылае наш офіс, адказваюць толькі перад нашым офісам. Мы ня можам дазволіць Ураду прызначаць інспэктараў, чый абавязак рабіць справаздачы нашаму офісу пра тое, як выдаткоўваюцца нашыя прадукты.

Два тыдні перад тым Ўілабі атрымаў справаздачу Румянцавай аб праверцы дзіцячай кухні ў Архірэўскім завулку⁵⁶ ў Менску. На ўліку стаяла 275 дзяцей ад 6 да 16 гадоў, якія штодня палуднавалі ў сталоўцы ці забіралі ежу да хаты. У дзень праверкі на кухні быў запас прадуктаў АРА: 2 пуды какавы, 10 пудоў цукру, 59 — мукі, 12 — хлеба, 32 — рысу й 495 бляшанак малака. Улады меліся пастаўляць мяса, бульбу, гародніну, муку й масла. Інспэктарка пісала:

Насамрэч мяса звычайна няма, астатнія прадукты паступаюць у недастатковай колькасьці. Масла замяняюць зьялчэлым алеем.

Румянцава пакаштавала абед: суп, рысавая каша, кавалачак селядца з хлебам. Назаўтра інспэктарка нечакана зноў зьявілася ў Архірэўскім завулку падчас абеду. Мяса зноў не

⁵⁶ Цяпер не існуе. Раён Кастрычніцкай плошчы перад Палацам прафсаюзаў.

было, дзецям давалі вадзяністы суп і тоўчаную бульбу. Разам зь дзецьмі палуднаваў пэрсанал — дзесяць чалавек. На кухні амэрыканскія прадукты АРА захоўваліся разам зь мясцовымі.

Гэта было адкрытым парушэньнем амэрыканскіх інструкцыяў:

Усе ўстановы павінны захоўваць прадукты АРА асобна й адрозна ад іншых прадуктаў. Рацыён АРА павінен ужывацца як асобны прыём ежы. Кожная ўстанова два разы на месяц мае рабіць справаздачы аб наяўнасьці й спажываньні прадуктаў, у якіх павінна быць адзначана, колькі атрымана, колькі спажыта кожны дзень, колькасьць дзяцей, накормленых штодня, і балянс на дзень справаздачы.

АРА пастаянна нагадвала кіраўнікам акругаў, што харчовая праграма разьлічаная вылучна на дзяцей ва ўзросьце да 14 гадоў, катэгарычна патрабавала выдаваць толькі цалкам збалянсаваны рацыён⁵⁷.

Ўілабі дазволіў парушыць інструкцыю для дзіцячага дому сьляпых на Захар'еўскай, 13: Румянцава прынесла скаргу недаверлівых вы-

⁵⁷ Усё харчаваньне дзяцей, — ад фармаваньня адпаведнай часткі бюджэту АРА, заключэньня кантрактаў у Амэрыцы, закупу новых прадуктаў, фрахту параходаў, даставы грузаў праз акіян і затым на цягніках у склады ў акругах і потым перадачы ў дзіцячыя кухні — было пралічанае дзеля канчатковага выніку: збалянсаванага абеду пэўнай калярыйнасьці (ад 400 да 600 калёрыяў залежна ад узросту, абставін). Адступленьне ад складнікаў вяло да разбалянсаваньня складавых запасаў і хаосу ў новых даставах.

хаванцаў, якія баяліся, што іх абкрадаюць, не дадаюць амэрыканскі цукар і малако, і прасілі, каб гэтыя харчы выдавалі кожнаму асабіста ў рукі. Са згоды дырэктаркі так сталі й рабіць.

Калі Румянцава запыталася, чаму разам зь дзецьмі харчуюцца пэрсанал, загадчыца кухні патлумачыла, што многія дзеці штодня не зьяўляюцца на абед, бо хварэюць. Адсюль лішкі. Інспэктарка, аднак, надалей задавала пытаньні:

Прыватна мне назвалі іншую прычыну: каля траціны дзяцей ня маюць патрэбы ў такой дапамозе, бо на ўлік бяруць толькі дзяцей зь сем'яў чальцоў прафсаюзу, чые бацькі звычайна добра ўладкаваныя. Адна з супрацоўніц паведаміла, што яны мусяць адмаўляць хворым і галодным, каб браць тых, чые бацькі маюць уплыў на версе.

Не пасьпеў Ўілабі асэнсаваць паведамленьне, як Румянцава прынесла яшчэ адно непрыемнае адкрыцьцё. Падчас правэркі дзённага дзіцячага дому на Захар'еўскай вуліцы ў Менску, дзе сорок дзяцей два месяцы атрымлівалі араўскія рацыёны, інспэктарка высветліла, што туды ўвогуле афіцыйна прымалі толькі дзяцей чальцоў прафсаюзу й чырвонаармейцаў. Гэта было не звычайнае злоўжываньне ці дробны крадзеж. Амэрыканская дапамога разьмяркоўвалася паводле клясавага прынцыпу — насуперак усім дамоўленасьцям і правілам.

Чарлз Ўілабі абмеркаваў вынікі інспэцыяў зь лекарамі Фрэнкам Вілі й Ралфам Герцам.

Кухня АРА ў Менску: інспектары пільна сачылі за чысьцінёй і парадкам

Пасьля перагляду розных магчымасьцяў амэрыканцы вынайшлі спосаб, які прымушаў саміх атрымальнікаў дапамогі клапаціцца пра паляпшэньне справаў. Была распрацаваная сыстэма ацэнак шпіталёў, дзіцячых дамоў, кухняў. Ўілабі вызначыў тры асноўныя крытэры:

1. Магчымасьць паляпшэньня ўмоваў наяўнымі ў кіраўніцтва сродкамі.
2. Посьпех кіраўніцтва ў атрыманьні максымаль-ных вынікаў ад дапамогі АРА і ўраду.
3. Супрацоўніцтва кіраўніцтва з АРА.

Некаторыя ўстановы, дзе не шкадавалі сілаў дзеля падтрыманьня чысьціні, санітарнага стану й дысцыпліны, атрымлівалі найвышэйшую адзнаку — пяць. Тым, хто атрымліваў адзнаку ніжэй за тройку, даваўся месяц на выпраўленьне. Пасьля гэтага, абвясціў Ўілабі, новая дапамога пойдзе туды, дзе яе ўмеюць выкарыстоўваць эфэктыўна.

У дзіцячым доме на вуліцы Падгорнай⁵⁸ жылі дзеці ўцекачоў, якія атрымлівалі пайкі АРА й прадукты ад гарадзкога аддзелу асьветы. Румынцава адзначала адносную чысьціню на кухні, але холад у доме й дрэнны стан дзіцячых спальняў:

22 хлопчыкі сьпяць у адным пакоі, дзе няма абсалютна ніякай вэнтляцыі. На 97 дзяцей 40 матрацаў, астатнія сьпяць па двое ў ложку. Па-

⁵⁸ Цяпер вул. К.Маркса.

душак няма. Двойчы на месяц дзяцей водзяць у лазню, але, паколькі бялізны вельмі мала, кашулі й нагавіцы мяняюцца раз на месяц. Натуральна, інфэкцыйныя хваробы буяюць. Цяпер 7 дзяцей у шпіталі, 22 пакутуюць на розныя скурныя хваробы.

АРА пастаўляла на Падгорную 110 рацыёнаў цягам ужо двух месяцаў. Ўілабі папярэдзіў гарана, што амэрыканская дапамога можа быць пераадрасаваная ў іншае месца. Неўзабаве новая сыстэма спарадзіла спаборніцтва паміж установамі, якія стараліся палепшыць стан справаў і атрымаць дадатковыя амэрыканскія прадукты, мэдыкамэнты, бялізну й адзеньне.

Перад Калядамі інспэктарка Кацярына Румянцава наведала яшчэ адзін дзіцячы дом-санаторый на вуліцы Падгорнай, які належаў гарадзкой управе аховы здароўя. Там стала жылі 45 хворых на сухоты дзяцей, яшчэ два дзясяткі дзяцей з навакольных вёсак штодня прыходзілі на лячэньне й харчаваньне. На сьнежань са складоў АРА было дастаўлена 27 пудоў какавы, 14 пудоў мукі, 7 пудоў кукурузнай груцы, 2 пуды цукру, а таксама малако й тлушч. Хлеб, бульбу й мяса забяспечваў гарадзел аховы здароўя. Дзеці харчаваліся пяць разоў на дзень. 17 чалавек пэрсаналу да амэрыканскіх прадуктаў не дакраналіся. Румянцава пісала:

Дзіцячы дом месціцца ў выдатным будынку. Пакоі вялікія, поўныя паветра, цёплыя, добра асьветленыя, утульна абсталяваныя й захапляюць сва-

ёй чысьцінёй. Любоў і спачуваньне да дзяцей і няспынная барацьба супраць сухотаў адчуваюцца ва ўсіх дэталях. Робіцца ўсё магчымае, каб зрабіць больш радасным жыцьцё малых пакутнікаў. Я была ўражаная, як добра дзеці вышываюць і працуюць. Амаль усе цацкі яны зрабілі самі. Вялікая й добрая справа робіцца ў гэтым доме, і шкада, што з-за недахопу сродкаў немагчыма зрабіць больш.

Калі Румянцава пайшла разьвітвацца з дзецьмі, дык заўважыла, што яны нешта хочучь сказаць:

— Што такое? — спытала я.

— А ці будзе што-небудзь на Каляды? — спытаўся хлопчык, і цэлы хор галасоў далучыўся: — Хаця б елачку!

Я паабяцала перадаць іхнюю просьбу й пайшла з прыемным адчуваньнем удзячнасьці дырэктару гэтага дому.

Свой погляд на падобныя візыты ўпаўнаважаны Стакоўскі патлумачыў падчас сустрэчы. Ўілабі перадаваў дыялёг:

Ён сказаў, што людзі, якія пад выглядам інспэктараў наведваюць дзіцячыя дамы, падрываюць савецкую ўладу. Я сказаў яму, што ня ведаю, на якім падмурку трымаецца савецкая ўлада, але малаверагодна, што тры жанчыны, якія заходзяць у дамы для немаўлятаў, могуць зрабіць шмат

для яе падрыву. На кон пастаўлены прынцып, адказаў ён.

У Маскоўскай штаб-кватэры ня толькі падтрымалі Ёілабі, але зацікавіліся менскай сьстэмай інспэкцыяў і градацыі дзіцячых дамоў. Кіраўніцтва папрасіла прысылаць інспэктарскія справаздачы, а таксама прыслаць падрабязнае апісаньне сьстэмы ацэнак. Праз паўгоду, калі АРА будзе рыхтавацца да ад'езду, кіраўнік АРА Сырыл Кўін пашле адпаведны цыркуляр ва ўсе акругі, у якім у якасьці ўзору прывядзе Менскую акругу. Апісаньне беларускага досьведу будзе разасланае ва ўсе акругі АРА⁵⁹.

У Беларусі начальства так ніколі й не зьмірылася з амэрыканскімі інспэкцыямі. Калі на Каляды ў 1922 годзе Ёілабі вырашыў наведаць некалькі дзіцячых дамоў, якім дапамагала АРА, яго чакаў сюрпрыз. Паўсюль атрымалі ліст наркама сацыяльнага забесьпячэньня Мар'ясіна. Пад грыфам «Сакрэтна» наркам тлумачыў:

Інспэктары АРА маюць права толькі праверыць разьмеркаваньне харчу АРА, але ніякім чынам

⁵⁹ Ад кастрычніка 1922 па чэрвень 1923 менская АРА карміла 5000 дзяцей у 113 дзіцячых установах, забясьпечваючы 74% рацыёну. У архіўных дакумэнтах прыводзіцца нацыянальны склад выхаванцаў у 79 дзіцячых дамох Беларусі: беларусаў — 1546, габрэяў — 1382, расейцаў — 192, палякаў — 525; у 34 садкох: беларусаў — 579, габрэяў — 566, палякаў — 145, расейцаў — 22.

ня могуць указваць, як яго выдаткоўваць ці гатаваць.

На новую скаргу Ёілабі ўпаўнаважаны Стакоўскі наклаў рэзалюцыю:

Лічыць непаразуменьнем тав. Мар'ясіна.

Аднак народны камісар, адрозна ад інспэктаркі Румянцавай, усё разумеў правільна.